חוזרת בה הגמרא: **אָמְרֵי**, אכן לְדִידְהוּ – לבני ארץ ישראל **נַמִּי לֹא** דָּחֵי מצות נטילת לולב את השבת ביום טוב ראשון בזמן הזה, ושלא כפי שאמרה הגמרא לעיל (שם), כדי שלא ייעשו אגודות אגודות. **וְאֶלָּא** קַשְׁיָא **הָנֵי תְּרֵתֵי** משניות [שמהסתירה ביניהם הוכיחה הגמרא לעיל, שלולב דוחה שבת בארץ ישראל אף בזמן הזה], **דְּתָנָא חֲדָא** יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת, **כָּל הָעָם מוֹלִיכִין אֶת לוּלְבֵיהֶן לְהַר הַבַּיִת, וְתַנְיָא אִידָךְ** מוליכים את לולביהם **לְבֵית הַכְּנֶסֶת, וּמְתָרְצִינַן** לעיל (שם), **כָּאן** שמוליכין את לולביהן להר הבית, הוא **בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּים, כָּאן** שמוליכין את לולביהן לבית הכנסת, הוא **בִּזְמַן שֶׁאֵין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּים,** שדוחה שבת ונוטלין אותו בבית הכנסת. ולפי מסקנת הגמרא עתה שאינו דוחה שבת בזמן הזה, אי אפשר לתרץ כן, וחוזרת הקושיא למקומה. מתרצת הגמרא: **לֹא,** אכן אין צריך לתרץ כדברי הגמרא לעיל, אלא **אִידֵי וְאִידֵי בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּים, וְלֹא קַשְׁיָא, כָּאן** – במשנה ששנינו שמוליכין להר הבית הוא **בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ** עצמו, ואילו **כָּאן** – במשנה ששנינו שמוליכין לבית הכנסת, הוא **בַּגְּבוּלִין** – בכל מקום חוץ לבית המקדש, שבזמן שבית המקדש קיים, לולב דחוי שבת בכל מקום אף בגבולין, מפני שכל ישראל יושבו על אדמתם ובית דין קבעו את החדשים על פי הראיה והיו יודעים מתי נקבע החודש.

שואלת הגמרא: **אָמַר** לֵיהּ **אַבַּיֵי לְרָבָא, מַאי שְׁנָא לוּלָב דְּעָבְדִינַן לֵיהּ** בזמן הזה אף בגבולים **שִׁבְעָה** ימים **וְכֵן לַמִּקְדָּשׁ** אף שמן התורה אין מצוותה אלא יום אחד, כתקנת רבן יוחנן בן זכאי (לעיל מא.), **וּמַאי שְׁנָא עֲרָבָה דְּלֹא עָבְדִינַן לָהּ שִׁבְעָה וְכֵן לְמִקְדָּשׁ,** ואינה נוהגת בזמן הזה אלא ביום שביעי של חג. **אָמַר** לֵיהּ רבא **לְאַבַּיֵי,** לא ראו חכמים צורך לתקן מצות ערבה שבעה ימים, **הוֹאִיל וְאָדָם יוֹצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ בַּעֲרָבָה שֶׁבְּלוּלָב,** ובאותה ערבה יוצא גם ידי מצות ערבה זכר למקדש. **אָמַר** לֵיהּ אביי **לְרבא, הַהוּא מִשּׁוּם לוּלָב הוּא דְּקָא עָבֵיד** לֵיהּ – מה שאוגד ערבה עם הלולב הוא מחמת מצות לולב ולא משום מצות ערבה כלל, ואין כאן כל זכר למקדש, **וְכִי תֵּימָא דְּקָא מְגַבַּהּ לֵיהּ וַהֲדַר מַנְּחָהּ לֵיהּ** – שמגביהו וחוזר ומגביהו, כלומר שמגביה את הערבה פעמיים, אחת לקיים מצות לולב ואחת כדי לקיים מצות ערבה, **וְהָא מַעֲשִׂים בְּכָל יוֹם דְּלֹא קָא עָבְדִינַן חָכְמִי,** ואין אנו מגביהין את הלולב ומיניו אלא פעם אחת לשם מצות לולב, ואין מגביהין עוד פעם לשם מצות ערבה. מתרצת הגמרא: **אָמַר רַב זְבִיד מִשְּׁמֵיהּ דִּרְבָא,** יש חילוק בין לולב לערבה, שכן **לוּלָב** הוא חשוב ומצוותו מִדְּאוֹרַיְיתָא ולכך **עָבְדִינַן שִׁבְעָה** ימים **זֵכֶר לַמִּקְדָּשׁ,** ואילו **עֲרָבָה** שהיא רק מצוה מִדְּרַבָּנַן **לֹא עָבְדִינַן לָהּ שִׁבְעָה זֵכֶר לַמִּקְדָּשׁ,** ודי ביום אחד.

מקשה הגמרא: **לְמַאן** – לפי איזו שיטה נאמר שמצות ערבה היא מדרבנן, **אִילֵימָא לְאַבָּא שָׁאוּל, דְּאָמַר עַרְבֵי נַחַל' כְּתִיב** לשון רבים, שהם **שְׁתַּיִם,** ללמדינו שצריך שתי מצוות של ערבה, **אַחַת לְאַגְדָּה** עם הלולב, **וְאַחַת לַמִּקְדָּשׁ** להקיף את המזבח, ואם כן לדברי אבא שאול מצות ערבה שבמזבח מן התורה היא. **וְאִי לְרַבָּנַן** החולקים על אבא שאול ומצריכים את הפסוק ללימוד אחר, גם לשיטתם מצות ערבה אינה מדרבנן, אלא **הִלְכְתָא גְּמִירֵי לָהּ** מסיני, כפי שמצינו **דְּאָמַר רַבִּי אַבִּי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מְשׁוּם רַבִּי נְחוּנְיָא אִישׁ בְּקָעַת בֵּית חוֹרְתָן, עֶשֶׂר נְטִיעוֹת** שנזרעו בבית סאה שמותר לחרוש בעבורן את כל הבית סאה בערב שביעית עד ראש השנה, וכן מצות **עֲרָבָה** להקיף בה את המזבח, **וְכֵן** מצות **נִיסּוּךְ הַמַּיִם** בשבעת ימי החג, שלשה דינים אלו הם **הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי.** וכיון שהיא הלכה למשה מסיני הרי היא כדאורייתא, ואין סיבה להקל בה יותר מלולב ולקבוע בה זכר למקדש רק יום אחד.

חוזרת בה הגמרא: **אֶלָּא אָמַר רַב זְבִיד מִשְּׁמֵיהּ דִּרְבָא,** טעם החילוק בין לולב לערבה הוא, **שלוּלָב דְּאִית לֵיהּ עִיקָּר** – שורש **מִן הַתּוֹרָה** – **בַּגְּבוּלִין** – שמן התורה נוהג יום אחד אף מחוץ לבית המקדש, לכך **עָבְדִינַן לֵיהּ** בזמן הזה **שִׁבְעָה** ימים **זֵכֶר לַמִּקְדָּשׁ.** אולם **עֲרָבָה דְּלֵית לָהּ עִיקָּר מִן הַתּוֹרָה בַּגְּבוּלִין** כלל, אלא כל מצוותה היא רק בבית המקדש **לֹא עָבְדִינַן** בזמן הזה **שִׁבְעָה זֵכֶר לַמִּקְדָּשׁ** ודי ביום אחד זכר לכך.

אָמַר רֵישׁ **לָקִישׁ, כֹּהֲנִים בַּעֲלֵי מוּמִין נִכְנָסִין בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ כְּדֵי לָצֵאת** ידי חובת מצות הקפת המזבח **בָּעֲרָבָה,** שצריך להקיף את המזבח מכל צדדיו ואף ברוח המערבית שבין האולם ולמזבח, אף שבכל השנה אסורים בעלי מומים להכנס לשם. **אָמַר** לֵיהּ **רַבִּי יוֹחָנָן** לריש לקיש, **מִי אֲמָרָהּ** לדין זה. הגמרא סברה שכוונת רבי יוחנן בשאלתו היא, מי אמר שמצות ערבה חובה היא, שמדברי ריש לקיש שאמר 'כדי לצאת בערבה' משמע כדי לצאת ידי חובתו, לפיכך מקשה הגמרא: מה השאלה **מִי אֲמָרָהּ, הָא אִיהוּ** – רבי יוחנן עצמו **אָמַר** שמצות ערבה היא חובה, **דְּאָמַר רַבִּי אַבִּי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מְשׁוּם רַבִּי נְחוּנְיָא אִישׁ בְּקָעַת בֵּית חוֹרְתָן, עֶשֶׂר נְטִיעוֹת עֲרָבָה וְנִיסּוּךְ הַמַּיִם הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי.** מבארת הגמרא: **אֶלָּא** כוונתו של רבי יוחנן בקושייתו על ריש לקיש היתה, **מִי אֲמָרָהּ** שמצות ערבה היא **בְּנִטֵּילָה** והיא חובת כל הכהנים, **דִּילְמָא** אין מצוותה אלא **בְּזֶקִיפָה** בצידי המזבח ודי בכהן אחד ואין היא חובה המוטלת על כל הכהנים, ועוד **מִי אֲמָרָהּ** שמצוותה אף **בְּכַעֲלֵי מוּמִין, דִּילְמָא** דווקא **בְּתָמִימִים** המותרים ליכנס בין האולם ולמזבח.

אִתְּמַר, רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי נחלקו במהות מצות ערבה, **חַד אָמַר עֲרָבָה יְסוֹד נְבִיאִים** היא, כלומר שנביאים אחרונים שהם חגי זכריה ומלאכי קבעו מצוה זו בתורת תקנה ויסוד, **וְחַד אָמַר עֲרָבָה מְנַהֵג נְבִיאִים** היא שהנהיגו בו את העם, אבל לא קבעוה כתקנה, וכיון שאינו אלא מנהג אין מברכים עליו. מוכיחה הגמרא: **תְּסָתַיֵּים דְּרַבִּי יוֹחָנָן הוּא דְּאָמַר יְסוֹד נְבִיאִים, דְּאָמַר רַבִּי אַבָּהוּ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, עֲרָבָה יְסוֹד נְבִיאִים הוּא, תְּסָתַיֵּים.** וכיון שרבי יוחנן הוא זה שסובר שערבה יסוד נביאים, נמצא שרבי יהושע בן לוי החולק עליו סובר שערבה מנהג נביאים. **אָמַר** לֵיהּ **רַבִּי זֵירָא לְרַבִּי אַבָּהוּ, מִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן הָכִי** שמצות ערבה תקנת נביאים היא, **וְהָאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מְשׁוּם רַבִּי נְחוּנְיָא אִישׁ בְּקָעַת בֵּית חוֹרְתָן, עֶשֶׂר נְטִיעוֹת עֲרָבָה וְנִיסּוּךְ הַמַּיִם הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי** הם, ולא תקנת נביאים שהיא מאוחרת יותר. **אִשְׁתּוֹמֵם כְּשָׁעָה חֲדָא** – רבי אבהו שמע קושיא זו שהקשה לו רבי זירא, ושתק וחשב מה יענה לו. ולאחר שנתיישב בדעתו ענה **וְאָמַר, שָׁכְחוּם וְחָזְרוּ וְיָסְדוּם** – שבגלות בבל שכחו את התורה והמצוות במקצת, ומצות ערבה נשכחה לגמרי, וחזרו נביאים אחרונים לייסד מצוה זו על פי הדיבור. מקשה הגמרא: **וּמִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן הָכִי** – שהתורה נשתכחה בגלות בבל, **וְהָאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן** לבני ארץ ישראל, **דִּילְמָא אָמְרֵי** – סבור הייתי שהתורה שלכם מחמת שלא גליתם מארצכם והיה לכם ישוב הדעת לעסוק בה כראוי, אולם עתה אני רואה **שִׁדְּלְהוֹן חֵיא** – שהתורה היא של בני בבל, שאף על פי שגלו עמדה להם חכמת תלמידי החכמים שגלו עמם, ואם כן אדרבה התורה לא נשתכחה בגלות בבל, אלא נשתמרה עוד יותר מארץ ישראל, וביצד אמר רבי יוחנן עצמו ששכחו את התורה בבבל. אלא **לֹא קַשְׁיָא**

כָּאן בַּמִּקְדָּשׁ כָּאן בַּגְּבוּלִין – מה שאמר רבי יוחנן שערבה היא הלכה למשה מסיני זהו דווקא בבית המקדש, ומה שנחלקו רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אם היא מנהג נביאים או יסוד נביאים הוא בגבולין מחוץ לבית המקדש.

אָמַר רַבִּי אַמִּי, עֲרָבָה צְרִיכָה שִׁעּוּר – יש שיעור למספר ענפי הערבה שצריך ליטול כמפורש להלן, וְאִינָהּ נִיטֶּלֶת אֶלָּא בִּפְנֵי עַצְמָהּ – אין לאגוד עמה מין אחר כדי להוכיח שהיא מצוה, וְאֵין אָדָם יוֹצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ בָּעֲרָבָה שֶׁבַּלּוּלָב. מקשה הגמרא: כֵּיוָן דְּאָמַר מַר אֵינָהּ נִיטֶּלֶת אֶלָּא בִּפְנֵי עַצְמָהּ, פְּשִׁיטָא דְּאֵין אָדָם יוֹצֵא בָּעֲרָבָה שֶׁבַּלּוּלָב, שהרי בזו אגודים הלולב וההדסים עם הערבה. מתרצת הגמרא: מַהוּ דְּתֵימָא הָנֵי מִילֵּי שצריך להוכיח שהיא מצוה ולא ליטול מין אחר עמה, הֵיכָא דְּלֹא אַגְּבַהּ וַהֲדַר אַגְּבַהּ, אֲבָל אַגְּבַהּ וַהֲדַר אַגְּבַהּ פעם אחת לשם מצות לולב ופעם נוספת לשם מצות ערבה, אֲמָרְינַן לֹא – אין צריך ליטול את הערבה בפני עצמה, כיון שבהגבהה הנוספת יש הוכחה הניכרת שנטלה לשם מצות ערבה,

קָא מַשְׁמַע לָן רבי אמי שבכל אופן אין אדם יוצא בערבה שבלולב כל זמן שאגודה עמו. וְרַב חִסְדָּא אָמַר רַבִּי יִצְחָק, אָדָם יוֹצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ בָּעֲרָבָה שֶׁבַּלּוּלָב (בְּיוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן שֶׁל חַג), אם הגביה אותו פעם נוספת לשם מצות ערבה. וְכַמָּה שִׁיעוּרָהּ שאמר רבי אמי לעיל שערבה צריכה שיעור.

אָמַר רַב נַחְמָן, שְׁלֹשָׁה בַּדֵּי ערבה שיש בכל אחד מהם עָלִין לַחִין. וְרַב שֵׁשֶׁת אָמַר, אַפִּילּוּ עֲלֶה אֶחָד וּבַד אֶחָד. הגמרא הבינה שכוונת רב ששת שדי בבד אחד של ערבה ובנפרד ממנו עלה אחד של ערבה, ומקשה עָלֶה אֶחָד וּבַד אֶחָד סָלְקָא דַּעְתָּךְ, והלא אין העלה ניכר אם אינו מחובר לענף.

אֶלָּא אִימָא, אַפִּילּוּ עֲלֶה אֶחָד בְּבַד אֶחָד – בד אחד של ערבה ובו עלה אחד, ואין צריך שלושה בדי ערבה.

אָמַר אִיבּוּ, הָוָה קָאֲמִינָא קַמֵּיהּ דְּרַבִּי אֶלְעָזָר בַּר צָדוֹק, וְאֵיתֵי הַהוּא גַּבְרָא עֲרָבָה קַמֵּיהּ – הביא אדם אחד ערבה לפניו, שָׁקִיל – נטל רבי אלעזר את הערבה, חָבִיט חָבִיט – ניענעו וְלֹא בָּרִיךְ על מצות ערבה, משום שקָסָבַר שנטילת הערבה בגבולין מחוץ לבית המקדש, מִנְהַג נְבִיאִים הוּא ולא יסוד נביאים, ואם כן אין לברך 'וצונו' כשם שמברכין אף על מצוה מדרבנן, שאינו אלא מנהג שהנהיגו הנביאים ולא תקנה. אֵיבּוּ וְחִזְקִיָּה שהיו בְּנֵי בְּרָתֵיהּ דְּרַב, אֵיתֵיהּ עֲרָבָה לְקַמֵּיהּ דְּרַב, חָבִיט חָבִיט – נענע רב את הערבה, וְלֹא בָּרִיךְ, שגם הוא קָסָבַר מִנְהַג נְבִיאִים הוּא.

אָמַר אִיבּוּ, הָוָה קָאֲמִינָא קַמֵּיהּ דְּרַבִּי אֶלְעָזָר בַּר צָדוֹק, אֲתָא הַהוּא גַּבְרָא – בא לפניו אדם אחד, וְאָמַר לֵיהּ אותו אדם לרבי אלעזר, קְרֵיתָא אִית לִי – יש לי כפרים ויושבים, כַּרְמַיָּא אִית לִי – יש לי כרמים, וַיְתֵיא אִית לִי – ויש לי זיתים, וְאָתוּ בְּנֵי קְרֵיתָא – ובאים אותם בני הכפרים וּמְקַשְׁקְשִׁין – עודרים בְּכַרְמַיָּא בשנה השביעית, וְאוֹכְלִין בְּזֵיתַיָּא – בשכר עבודתם בעדירת הכרמים הם אוכלים מן הזיתים, ואינן מפקירים לעניים, האם מעשה זה אָרֵיךְ – הגון וטוב לעשות כן אוֹ לֹא אָרֵיךְ. אָמַר לֵיהּ רבי אלעזר בר צדוק, לֹא אָרֵיךְ, משום שהוא פורע שכר פעולתם מפירות שביעית, והתורה אסרה לסחור בפירות שביעית, אבל לא אסר עליו את עדירת הכרמים כדלהלן. הָוָה קָא שָׁבִיק לֵיהּ וְאָזִיל – הלך אותו אדם ששאלו, אָמַר רבי אלעזר בר צדוק, כַּדּוּ חֲוִיתִי דְּיִירֵי בְּאַרְעָא הָדָא אַרְבָּעִין שָׁנִין – אני כבר דר בארץ הזו ארבעים שנה, וְלֹא חֲמֵיתִי בַּר אֵינָשׁ מְהַלֵּךְ בְּאָרְחָן דְּתָקְנֵן כְּדֵין – ולא ראיתי בן אדם שמהלך בדרך ישרה כמו אדם זה. חֲדַר וְאָתֵי חזר ובא אותו אדם וְאָמַר לֵיהּ, מַאי מֵיעֲבַד – מה אעשה עתה בענין הזיתים של שביעית. אָמַר לֵיהּ רבי אלעזר בר צדוק, אַפְקֵר זֵיתָיא לַחֲשׁוּכַיָּא – לעניים, וְתֵן פְּרִיטָיָא לְקַשְׁקוּשֵׁי כְּרָמִים – הוציא מעות מכיסך לתשלום שכר הפועלים העודרים בכרמך, ואל תשתמש בפירות שביעית לשלם להם שכר.

ממה שרבי אלעזר בר צדוק הוכיחו רק על אופן התשלום לפועלים ולא על עצם עבודת הפועלים בעדירת הכרם, משמע שסבר שעבודה זו מותרת בשנת השמיטה.

מקשה הגמרא: וְקַשְׁקוּשֵׁי מִי שָׁרֵי, וְהָא תַּנְיָא על הפסוק בענין איסור עבודת הקרקע בשמיטה 'וְהַשַּׁבִּעִית תִּשְׁמְטֶנָּה וְנָטַשְׁתָּהּ', ודורשים את הכפילות 'תִּשְׁמְטֶנָּה' מִלְּקַשְׁקֵשׁ – לעדור תחת העצים, 'וְנָטַשְׁתָּהּ' מִלְּסַקֵּל אבנים מן השדה להשליכם חוצה לו. הרי שעידור נחשב לעבודה האסורה בשמיטה.

אָמַר רַב עוּקְבָא בַּר חָמָא, תֵּרֵי קַשְׁקוּשֵׁי מְיָא הָווּ – ישנם שני סוגים של עידור, חַד סָתוּמֵי פִּילֵי – סתימת בקעים שבין השרשים, שמכסים אותם כדי שהשרשים לא יהיו מגולים והאילן יתייבש, וְחַד אַבְרוּיֵי אִילָנֵי – להבריא את האילן ולהשביחו, והדין הוא שאַבְרוּיֵי אִילָנֵי אָסוּר בשביעית, ואילו סָתוּמֵי פִּילֵי שָׁרֵי, כיון שאינו משביח את האילן אלא עושה פעולות כדי להעמידו על מצבו שלא ייבש וימות

הגמרא מביאה הלכה נוספת שאמר אייבו בשם רבי אלעזר בר צדוק, שעוסקת בענין הליכה בערב שבת: אָמַר אַיְיבוּ מִשּׁוּם רַבִּי אֶלְעָזָר בַּר צָדוֹק, אַל יְהַלֵּךְ אָדָם בְּעַרְבֵי שַׁבָּתוֹת יוֹתֵר מִשָּׁלֹשׁ פַּרְסָאוֹת, אלא ישבות בעוד היום גדול במקום שנמצא ויכין צרכי שבת. אָמַר רַב בַּהֲנָא, לֹא אָמְרָן, שאסור ללכת יותר ממרחק זה אֶלָּא כשהולך לְבֵיתֵיהּ, והוא סומך עליהם שיכינו סעודת שבת לצורכו, והם אינם יודעים שעתיד לבא היום ואין מכינים לו ויכעס עליהם, אֲבָל כשהולך לְאוּשְׁפֵּיזֵיהּ – לאכסניה שמתארח בה, אין כל חשש אף בהליכה יותר מכך, משום שאַמַּאי דָּנְקִיט קָמֵיךְ – אינו סומך על מארחיו ונושא עמו סעודתו ועליה סומך. וְאֵיכָּא דְּאָמְרֵי אָמַר רַב בַּהֲנָא, לֹא נִצְרְכָה איסור זה אֶלָּא אֲפִילּוּ כשהולך לְבֵיתֵיהּ שאפילו אם ימצא שם מעט הוא שלו, ואף על פי כן לא ילך כדי שיהיה לו צרכי שבת ברווח, וכל שכן שאם הולך לאכסניה לא יהלך מרחק זה שיתכן שלא ימצא שם כלום עבור סעודותיו [ולא יכינו שם אלא לצורך בני הבית]. אָמַר רַב בַּהֲנָא, בְּדִידִי הָוָה עוּבְדָא – אירע לי פעם שבאתי לביתי בערב שבת, וַאֲפִילּוּ הָכָא דְּהַרְחָנָא לֹא אַשְׁכַּחְי – לא מצאתי אפילו דגים קטנים מטוגנים בקמח בשומן שלהם, שהם סעודה קטנה, ולכך אין ראוי לצאת לדרך של יותר משלש פרסאות אפילו לביתו

שנינו במשנה: מִצְוַת לוּלָב בְּיוֹם טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת, מוליכין את לולביהן להר הבית והחזנין מקבלין מהן וסודרין אותן על גבי איצטבא: תָּנֵי תַּנָּא קַמֵּיהּ דְּרַב נַחְמָן – שנה לפניו את דברי המשנה בשינוי גירסא, סוֹדְרִין עַל גַּג הָאִיצְטַבָּא. אָמַר לֵיהּ רב נחמן,